

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

ISSN:2459-1149

Article Type
Research Article

Received / Makale Geliş
27.10.2020

Published / Yayımlanma
28.12.2020

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2198>

Araş. Gör. Umut Turgut YILDIRIM

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Malatya/
TÜRKİYE

Canan KATILMIŞ

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Malatya/
TÜRKİYE

Citation: Yıldırım, U. T. & Katılmış, C. (2020). Türkiye’de siyaset-ekonomi ilişkisi: Devletçi ekonomi anlayışı üzerinden bir değerlendirme. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(62), 3635-3650.

TÜRKİYE’DE SİYASET-EKONOMİ İLİŞKİSİ: DEVLETÇİ EKONOMİ ANLAYIŞI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

Siyaset ile ekonomi ilişkisi birbirini etkileyen, oldukça karmaşık ve karşılıklı süreçleri içerir. Zira siyasetin değişkenlerinin ekonomik değişkenleri etkilediği ya da ekonomik performansın siyasetin belirleyicilerinden olduğu da tartışma götürmezdir. Ayrıca bu iki kurumun sahip olduğu nitelikler de ilişkinin profilini belirler. Bu argümandan hareketle Türkiye’de siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkiye odaklanan çalışma, devletçi ekonomi anlayışı ve uygulamalarının siyaset-ekonomi ilişkisindeki etkilerini ve rollerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1980 yılında ekonomideki paradigma değişimine kadar olan süreçte devletçi ekonomi anlayışının ortaya çıkışı, gelişimi ve dönüşümünü belirli dönemler özelinde ele alarak siyasal yaşamın gelişmeleriyle birlikte tartışılmaktadır. Türkiye’de siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin süreklilik arz eden ve istikrarlı bir profil çizmediği, dönemin konjonktürüne bağlı siyasal alanın aktörleri tarafından şekillendiği iddiasından hareketle çalışma, siyasal alanın amaç-araç bağlamında ekonomiyi şekillendirdiğini, bununla birlikte ekonominin de iktidar paylaşımı süreçlerinde siyasal alanı kısıtladığı ya da özgürleştirdiğini ortaya koymaktadır. Sonuçta, devletçi ekonomi anlayışının siyasal iktidarların amaçları ve konjonktürün gereklerine göre benimsenip benimsenmediği ve uygulanmasıyla iktidar paylaşımı süreçlerinde çoğulculuğu zedelediği ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Ekonomi, Türk Siyasal Hayatı, Devletçi Ekonomi Anlayışı

THE RELATIONSHIP BETWEEN POLITICS AND ECONOMY IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF STATIST ECONOMY

ABSTRACT

Politics-economy relations involve highly complex and reciprocal processes that affect each other. Since it is unquestionable that the variables of politics affect economic variables, as well as economic performance, is one of the determinants of politics. In addition, the qualities of these two institutions determine the profile of the relationship. Based on this argument, the study which focuses on the relationship between politics and economics in Turkey, aims to reveal the effects and roles of statist economy understanding and practices in the relationship between politics and economics. Therefore, from the foundation of the Republic to the radical paradigm change in the economy in 1980, the emergence, development, and transformation of the statist understanding of economy are discussed in specific periods, together with the occurrences of political life. Considering the fact that the relationship between politics and economics do not draw a continuity or consistent profile and is shaped by the political actors according to the socio-economic conjuncture of Turkey, this study aims to present that the political area shapes the economy within the context of aim-means, however, the economy also limits or frees the politics in the processes of power-sharing. After all, it is stated that the statist economy is adopted according to whether the goals of political power and the requirements of the conjuncture are available and that its implementation undermines pluralism in power-sharing processes.

Keywords: Politics, Economy, Turkish Political Life, Statist Economy

1. GİRİŞ

Siyaset ile ekonomi arasındaki ilişki çok boyutlu, çok yönlü ve oldukça girift bir ilişkiyi tanımlar. Ayrıca bu iki kurum arasındaki ilişkinin tanımlanması da birçok düşünürün, ideolojinin ve akademik çalışmanın irdelediği hususlardandır (Alesina ve Perotti, 1996; Hadley, 1889; Swanson, 2007). Siyasetin mi ekonomiyi ekonominin mi siyaset egemen olduğu ya da olması gerektiği sorunsalı Karl Marx’ın

öğretisinde detaylıca analiz edilirken, siyasetin ve ekonomik alanın sınırlarının çizilmesi amacı liberal düşünürler tarafından ekonominin lehine yorumlanmıştır, sosyalizm ve daha da özelde refah devleti düşüncesi siyasetin lehine bir yetki genişlemesini benimsenmiştir (Saad-Filho, 2002; Marx, 2015; Wetherly, 2000). Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise J. Maynard Keynes'in refah devleti anlayışı siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkiyi tanımlamış, Keynes bu bağlamda devletin efektif talebi yönlendirmesiyle ekonomiye müdahaleyi gerekli görmüştür (Keynes, 1967). Dolayısıyla siyaset-ekonomi ilişkisinin ideal tipi tartışmaları (Colclough ve Manor, 1993), farklı algılayışlar ve farklı modelleri doğurmuş ve ulusal ve uluslararası ekonomi-politiğin gidişatını önemli ölçüde belirlemiştir.

Siyasetin ekonomiye müdahalesi hem ekonomi hem de bizatihi siyaset üzerinde ciddi değişim ve dönüşümler getirmiştir (Laband, 1984). Ayrıca ekonomiye müdahale etme pratiğinin, siyasal ve toplumsal kurumları da kaçınılmaz şekilde etkilediği kabul görmüştür. Dolayısıyla L. Carlos Bresser-Pereira'nın (2012) da ifade ettiği gibi bir ülkenin ekonomisini o ülkenin siyasal yaşamında cereyan eden gelişmelerden ya da bir ülkenin siyasetini o ülkenin ekonomisinden bağımsız değerlendirmek doğru olmayacaktır. Zira literatürde siyasi ve sosyolojik istikrarsızlıklar ile ekonomik istikrarsızlık ya da negatif büyüme arasında doğru orantılı ilişki olduğunu belirten (Alesina, Özler, Roubini ve Swagel, 1996; Easterly ve Levine, 1997; Jong-A-Pin, 2009) birçok ampirik çalışma da bulunmaktadır.

Öte yandan ifade edilebilir ki siyaset ile ekonomi arasındaki ilişkinin belirgin aktörleri de siyasal iktidarlar olagelmıştır. Siyasal iktidarların ekonomiye müdahale eğilimi ve uygulamaları neredeyse tarihin her döneminde var olmuştur. Genellikle de iktidarların ekonomiye müdahalesi siyasi ya da değil, Anthony Downs'un (1957) ifadesiyle çıkarları doğrultusunda meşrulaştırılmıştır. Bununla birlikte günümüzde siyasal iktidarlar, ekonomiyi şekillendirme niyetlerinde yalnız da değillerdir. Zira demokrasilerin benimsenmesiyle siyasal ve ekonomik alanda artan özgürlük ve çoğulculuk, siyasi partileri, baskı ve çıkar gruplarını, iş çevrelerini, sermaye sahiplerini, sivil toplum kuruluşlarını ve nihayetinde bireyleri siyaset-ekonomi ilişkisi içerisine dâhil etmiştir. Siyasal iktidar dışındaki aktörler de siyaset-ekonomi ilişkisinde etkili birer aktör haline gelmiştir (Telatar, 1998).

Çalışmada kurulan siyaset ve ekonomi arasındaki ilişki bağlamından hareketle, Türkiye'de devletçi ekonomi anlayışı ve uygulamalarının siyaset-ekonomi ilişkisindeki rolüne odaklanılmaktadır. Devletçi ekonominin siyaset-ekonomi ilişkisine etkileri, siyasetin ekonomiyi şekillendirme biçimleri ve ekonominin siyasal alanı şekillendirmesi noktalarında karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Türkiye'deki siyaset-ekonomi ilişkisine Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'e kadar olan dönem bağlamında odaklanan çalışma, Türkiye'deki devletçi ekonominin geçtiği durakları tarihsel olarak ele almakta ve siyaset-ekonomi ilişkisini irdelemektedir. Bu noktada ilk olarak Türkiye'de devletçi ekonomi anlayışının ortaya çıkışı, gelişimi ve dönüşümü dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkiye dair tartışmaların mevcut literatüre dayanarak yapıldığı bu çalışmada, nihayetinde nitel yöntemler kullanılmıştır. Öte yandan, Türk ekonomisinin geçirdiği değişim ve dönüşüm göz önünde bulundurularak yapılan analizde, Türkiye'de siyasete dair iddialara, tespitlere ve tartışmalara da yer verilmiştir. Çalışmanın tespitlerine bakarak; Türkiye'de siyaset ve ekonomi arasında inişli-çıkışlı bir ilişki düzeyinin varlığından söz edilebilir. İstikrarlı olmayan bu ilişkinin, dönemsel ekonomik konjonktür ve siyasal karar alıcıların pratiklerine ve dünya görüşlerine bağlı olduğu savlanmaktadır. Siyasal alanın amaç-araç bağlamında ekonomiye yön verme eğiliminin devletçi ekonomi uygulamalarını doğurduğu ve süreklileştirdiği ifade edilmelidir. Son olarak, Türkiye'de devletçi ekonomi program ve uygulamaların iktidar paylaşımı sürecini ve siyasal alanın aktörlerini siyasal katılım bağlamında kısıtladığı belirtilmelidir.

2. SİYASET VE EKONOMİ İLİŞKİSİNDE DEVLETÇİ EKONOMİ VE TÜRKİYE

Siyaset ile ekonomin birbirini etkileme yetileri oldukça yüksektir. Bu nedenden ötürü, ekonomik değişkenlerin siyasal hayatın gidişatında, siyasal kararların da bir ülkenin ekonomik performansında etkili olduğu kabul edilir (Şanlısoy, 2020, s. 91). Örneğin Dimitrios ve Price'ın (2000) çalışması bir ülkedeki siyasal istikrarsızlığın neden olduğu belirsizlik ortamının ekonomik gelişmeyi azalttığını, ekonomik problemlerin de siyasi iktidarların çöküşüne yol açtığını savlamaktadır. Politika ile ekonominin birlikte analiz edildiği ve ekonominin analiz yöntemlerinin kullanılarak siyaset biliminin açıklanmaya çalışıldığı Kamu Tercih Teorisi (Aktan, 2002), siyaset ile ekonomi arasındaki yakın ve yoğun ilişkiyi de açıklama çalışmaktadır.

Siyaset ile ekonominin ilişkisinde devletçi anlayışın varlığının ise siyasal iktidarların ekonomik kararlar üzerindeki egemenliğini arttırdığı ifade edilebilir. Buna göre devletçi anlayış ve uygulamaların siyaseti ekonomiye önceleyen eğilimi taşıması da kaçınılmaz olmaktadır. Fakat siyasetin devletçi ekonomi anlayışı çerçevesinde ekonomiyi şekillendirme eğilimlerinin gayeleri tartışmaya açıktır (Öztürk, 2006, s. 17).

Devletçilik, devletin ya da siyasal iktidarın çeşitli şekillerde ekonomiye müdahale etmesi; ekonomiyi planlama, düzenleme ve koordine etmesi olarak tanımlanabilir. Buna göre devlet, aynı zamanda ekonomi içinde bir işletmeci olarak da yer almaktadır. Dolayısıyla devletçiliği bir iktisat politikası olarak tanımlamak da mümkündür (Sağlam, 1981, s. 71). Öte yandan devletçi ekonomi anlayışı, siyasal iktidar dışındaki politik ve sosyo-ekonomik aktörlerin ekonominin karar alma süreçlerine müdahale etmelerinin önüne geçmeye yönelik ekonomi-politiği de yansıtmaktadır. Buna göre ekonomiye yönelik siyasi müdahalecilik iktisadi hayatın vazgeçilmez ilkesi olarak benimsenmektedir.

Türkiye’de de siyaset ile ekonomi arasındaki bağ, siyasal iktidarlar tarafından sürekli canlı tutulmuştur. İktidarların seçim ve iktidarlarını koruma gayesi çoğu zaman ekonomiye yönelik müdahaleci uygulamalara neden olmuştur (Telatar, 2001). Bu durumun devletçi ekonomi anlayışının uygulamalarının Türkiye’de uzun süre gündemde kalmasına neden olmuştur. Türkiye’de devletçi ekonomi uygulamalarının siyasal iktidarlar tarafından ekonomi politikası olarak benimsenmesi, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının patlak vermesiyle yakından ilişkilidir. Fakat öncesinde devletçilik, Türk siyasal düşüncesinde ekonomik bir anlayışı ifade etmenin ötesinde, öncelikle siyasal iktidarın ekonomi-pratiğini yansıtan bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Zira dönemin devletçilik anlayışı, var olan ekonomik durumlara verilen tepki mahiyetinde olması, özel teşebbüse önem vermesi ve devleti zaruri alanlara müdahale ile sınırlamasıyla doktrinci bir tanımdan uzaktır (Özçelik ve Tuncer, 2007, s. 262). Cumhuriyet Halk Fırkasının ilk tüzüğünde ifade edilen cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve halkçılık ilkeleri ile 1931 yılında bunlara eklenen laiklik, inkılapçılık ve devletçilik, 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin temel özellikleri olarak benimsenmiştir (Yalçın, 1998, s. 576). Dolayısıyla devletçilik de rejimin dayandığı prensiplerden biri olarak ilk kez Cumhuriyet’in ilanından sonra tanımlanmıştır. Bu anlayış, Türk siyasal hayatında siyasal iktidarların 1980 yılında liberalleşme döneminin başlangıcına kadar az ya da çok başvurduğu ekonomi anlayışı olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte belirtilmesi gerekir ki; devletçilik ve devletçi ekonomi anlayışının hükümetler üzerindeki etkileri 1980 yılına doğru gelirken giderek azalsa da tamamen yok olmamıştır. Türk siyasal hayatında devletçi ekonomiyi anlayışının ortaya çıkışı, gelişimi ve dönüşümü 1923-1246 yıllarını kapsayan liberal ekonomiden devletçiliğe geçiş dönemi, 1946-1960 yıllarında kısa bir liberalizm denemesi dönemi ve 1960-1980 yılları arası devletçi ekonominin yükselişi ve düşüşü olmak üzere üç döneme ayrılarak incelenmiştir.

2.1. 1923-1946 Dönemi: Liberal Başlangıçtan Devletçi Ekonomiye

Tek Parti Dönemi, Türkiye’nin ekonomi politikasında hem liberal ve serbest piyasa ekonomisinin hem de planlamacı ve devletçi anlayışının etkili olduğu süreci ifade etmektedir. Cumhuriyetin kurulması ile alınan ekonomik kararlarda ilk olarak liberal değerleri benimseme eğilimi tespit edilebilir¹. Özellikle 1923-1931 yılları arasında özel sektörü destekleyen ve ferdi teşebbüse önem veren politikalar uygulanmıştır. Bununla birlikte, Sanayi ve Maadin Bankasının kurulması, bazı tarım ürünlerinin tekelleştirilmesi ve demiryolları politikaları gibi adımlarda devletin ekonomiye müdahale edici araçlar geliştirmesi, dönemin ekonomi politikasının salt liberal anlayış etrafında şekillenmediğini de göstermektedir (Boratav, 1982, ss. 7-8). Bu durum, Cumhuriyet’in Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde yaşanan yarı-sömürge düzenin kurucusu Batı unsuruna karşı ve anti-empyralist bir savaş sonrası kurulmasının etkisiyle devletçiliğin sadece bir ekonomi politikası olarak değil, aynı zamanda genel siyaseti belirleyen bir unsur olarak da ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilebilir (Kahraman, 2010, s. 124). Zira Bernard Lewis’e (2004, s. 284) göre de devletçilik “*Türkiye’de asker ve bürokratların Batıya ve Kapitalizme karşı hislerinin yeniden canlanması*” olarak görülmelidir. Bu nedenle de tamamen dışa açık bir ekonomi anlayışı bağımlı hale gelme tehlikesini barındırmasıyla gelişmemiştir.

1923-1931 yıllarını kapsayan dönem ulusal sermayesi olmayan ve bu nedenle teşebbüs gücünden yoksun bir ekonomiyi kurtarmak amacıyla ekonomiyi yeniden yapılandırmaya ve milli bir burjuvazi

¹ Özellikle 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nin kararlarını dikkate alınırsa söz konusu durum mevcuttur.

sınıfı oluşturmaya yönelik adımların atıldığı sürece karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak 1923'te İzmir İktisat Kongresi –*Türkiye İktisat Kongresi*- ülkenin izleyeceği politikaları belirlemek üzere toplanmıştır (Burhan, 1989, s. 32). Kongrede ekonomik bağımsızlık vurgulanmış, Milli İktisat politikası çerçevesinde sanayi ve madenlerin millileştirilmesi öngörülmüş, ticarete gümrük vergilerinin yerli tüccarların lehine yeniden düzenlenmesi gibi liberal kararlar alınmıştır (Zürcher, 2015, ss. 287-288). İlk olarak 1924'te İş Bankası'nın kurulması özel sektörün kredi ve finansman ihtiyacını karşılama ve milli burjuva kesiminin oluşturulmasına yönelik niyetin ifadesiyken, 1925 yılında kaldırılan Aşar Vergisi tarımsal kalkınmayı amaçlamış, hemen sonrasında yürürlüğe giren yasal düzenlemeler ile köylülere toprak dağıtılmıştır (Kepenek, 1990, s. 37). Ayrıca Kongrenin yerli sanayiye teşvik etme ve destekleme kararları doğrultusunda 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş, 1927'de de daha kapsamlı bir reform programı olan Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmıştır (Kahraman, 2010, s. 126). Bununla birlikte, 1927 yılında gerçekleştirilen sanayi sayım sonuçları, mevcut 65 bin sanayi işletmesinin %44'ünün tarım sektörüne, %24'ünün dokumaya, %3'ünün de madencilik için olduğunu göstermiştir (Şahin, 2012, s. 43). Dolayısıyla reformcuların adımları görece yetersiz kalmıştır. Liberal ekonomi esintisi 1920'li yılların sonlarına doğru gelirken etkisini yitirmeye başlamıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye de 1929 yılındaki Büyük Buhranın önemli sonuçlar doğurduğu bir ülkedir. Zira hammadde fiyatları özelinde genel fiyatların düşüşü ihracatın da düşmesine ve dolayısıyla dış ticaret dengesinin bozulmasına yol açmış, dış ticaretin azalması da iç ticarete tarım ve sanayi sektörünün giderek gerilemesine neden olmuştur. Öte yandan milli paranın yaşadığı değer kaybı da Türk ekonomisinin gerilemesine neden olmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2007, ss. 259-260). Ülke ekonomisinin gerilemesi dünyanın genelinde olduğu gibi izlenen liberal ekonomi politikalarının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda 1930'lu yılların başlarında Türkiye'de ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmenin devletçi ekonomi anlayışını gerekli kıldığı düşüncesi ülke yöneticileri tarafından benimsenmeye başlamıştır (Durmuş ve Aydemir, 2016, s. 163). Fakat devletçi ekonomiye geçiş yalnızca Büyük Buhranın ekonomiye olumsuz etkisinin sonucu değildir. Zira yirminci yüzyılın başlarındaki gelişmeler sonucunda ülkelerin serbest piyasa ekonomisine yönelik güveninin sarsılması nedeniyle müdahaleci devlet modelinin uluslararası konjonktürde benimsenmesi; klasik liberal öğretinin Büyük Buhrana çözüm sunma noktasında yeterli görülmemesi; Sovyetlerde uygulanan devletçi ekonomi modelinin ekonomik kalkınmaya olumlu etkileri; Türk sosyo-ekonomisindeki egemen devlet geleneği ve liberal uygulamaların sermaye oluşumuna ve sanayileşmeye katkı sağlayamaması gibi nedenler de Türkiye'nin devletçi ekonomiye geçişini gerekli kılmıştır (Parasız, 1998, s. 29; Bulut, 2003, ss. 90-91). Dolayısıyla 1931'den itibaren Türk ekonomisi liberal ekonomi unsurlarından vazgeçerek devletçi uygulamalara başvurmaya başlamıştır.

Devletçi ekonomiye geçiş sürecinde Türkiye, para politikası ve bankacılık, sanayileşme, tarım ve madencilik gibi alanlarda önemli reformlar gerçekleştirmiştir. İlk olarak Türk lirasının değer kaybının önlenmesi amacıyla para politikası bağlamında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir. Paranın değerinin korunması ve istikrarı 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurularak sağlanmaya çalışılmıştır. Ek olarak devletin bizzat dahi olduğu sanayi işletmelerinin kurulması ve finansmanı için de 1933 yılında Sümerbank kurulmuştur (Aktan, 1998, ss. 39-40). Ayrıca, para-finans kontrolü açısından önemli olan Sanayi ve Kredi Bankası, Denizbank ve Etibank da bu dönemde kurulmuştur (Kahraman, 2010, s. 143). Devletçiliğin her yönüyle hissedildiği bir diğer adım da 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi'dir. Ofis, devletin ekonomiye doğrudan işletmeler kurarak müdahalesini öngörmektedir (Sağlam, 1981, s. 76)

Devletin planlı ekonomi anlayışı sanayi sektöründe de değişimler getirmiştir. 1934-1938 yıllarında uygulanmak üzere 1933 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, ülkenin hızlıca sanayileşmesini öngören politikaları içermektedir (Payaslı, 2011, s. 125). Planın uygulamaya geçmesiyle pamuk, kâğıt, demir, maden ve kimya gibi sanayi kollarında birçok fabrika kurulmuştur (Parasız, 1998, s. 54). Planlı ekonomi anlayışının getirdiği kalkınma ivmesi, iktisat vekili Celal Bayar tarafından 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlanmasıyla devam etmiş, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle süreç sekteye uğramıştır. 1940-1945 arası dönem de savaş ekonomisinin ağırlığı hissedilmiştir. Zira savaş başladığında ekonomide iş gücü arzı oldukça düşmüş, üretim durma noktasına gelmiş ve vergiler toplanamaz hale gelmiştir. Böylece kamu hizmetleri finanse edilememiş, enflasyonist gelişme ve kara borsacılık ortaya çıkmıştır (Tezel, 1986, s. 221). İkinci Dünya Savaşı'nın

başlamasına doğru giden süreçte Atatürk'ün ölümü üzerine başbakanlık makamına Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı makamına da İsmet İnönü geçmiştir. Celal Bayar'ın istifası üzerine Refik Saydam, 1939'da hükümeti kurmak ile görevlendirilmiştir (Tokgöz, 2007, s. 115). Türkiye'yi savaş yıllarında Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümeti yönetmiştir. Hükümet savaşın etkisiyle daralan ve küçülen Türk ekonomisini düzenlemek ve geliştirmek amacıyla bir dizi reform gerçekleştirmiştir. İlk olarak, savaşın henüz başladığı 1940'ta tarım ürünlerine düşük fiyatlarla el konulmasını ve katı fiyat denetimlerini planlayan Milli Koruma Kanunu yasallaştırılmıştır. Kanun'da devletin müdahalesinin en belirgin olduğu kararlar; sanayi kurumlarında neyin ne kadar üretileceği, iç ve dış ticaretin denetleneceği ve yeterli üretim yapmayan özel kuruluşlara devletin el koyabileceği ile ilgilidir. Ek olarak Milli Koruma Kanununun niyeti savaş döneminde kamu hizmetlerini yürütme ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Fakat fiyatların genel artışı ile ticaret burjuvazisi zenginleşirken halk ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmıştı (Payaslı, 2011, s. 128).

Savaş ekonomisinin sonucunda giderek artan kamu harcamaları, hükümeti yeni vergiler koymaya yöneltmiş ve Varlık Vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisi parlamentodan geçmiştir. Giderek bozulan ekonomik durum ve savaş nedeniyle yükselen fiyatlar, bütçe açığını kapatmak için başvurulmuş emisyon sonucu artan enflasyon, yeni vergilerin konulmasının nedenleri arasında sayılmıştır. Vergi zengin birçok çiftçiyi kapsamak ile beraber, genel olarak savaş durumunda zenginliği artan tacir ve sanayicileri kapsamıştır (Payaslı, 2011, ss. 128-129). Varlık Vergisi, iş çevreleri ile hükümet arasında güven bunalımına neden olmuş ve 1942 sonrasında da iş çevreleri ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki güvensizlik de giderek artmıştır. Nitekim bu muhalefetin en önemli sonucu Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasıdır (Kahraman, 2010, s. 185). Sonuçta, 1923'te siyasi bağımsızlığı ekonomik bağımsızlığa koşul kılan anlayışının pratikleştirdiği liberal uygulamalar, ekonominin krize girmesine kadar olan süreçte önemli ölçüde benimsenmiştir. Fakat 1930'lu yıllar Türk ekonomisinin devletçi anlayışı geliştirdiği yıllar olarak izlenmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşıyla da liberal öğretisi hükümetlerin gündeminde oldukça geride kalmıştır.

2.2. 1946-1960 Dönemi: Kısa Bir Liberalizm Denemesi

Çok partili siyasete geçilmesi ile Demokrat Parti'nin kurulmasında CHP'nin içindeki muhalefet ve ülkedeki ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar gibi birçok gelişme etkili olmakla birlikte, toplumdaki üst ve alt ekonomik sınıflar arasında kurulmak istenen ittifak arayışının da yeri yadsınamaz. Ayrıca Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun gündeme gelmesi de büyük toprak sahiplerinin iktidara karşı somut adımlar atacağı süreci başlatmış ve CHP'nin içinden Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral gibi toprak sahiplerinin de bulunduğu kişiler parti içi muhalefetlerini arttırmıştır (Kahraman, 2010, s. 196). Nitekim bu muhalefet hareketi Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in öncülüğünde DP'yi kurmuştur. 1950 yılındaki genel seçimde de DP iktidara gelmiş ve Menderes başbakan olmuştur.

DP iktidara gelmeden önce yayımladığı programda, ekonomide devletin rolünü dönemsel iktisadi şartlara bağlarken, gerektiğinde ekonomiye doğrudan doğruya müdahale edebilecek gerektiğinde de düzenleme ve tanzim görevlerini yürütebilecek devlet modeli öngörmüştür (Demokrat Parti, 1946, Md. 17-18). Nitekim Menderes parlamentoda ilk hükümet programını okurken hükümetinin iktisadi görüşünü, devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirmeyi amaçlayan ve özel teşebbüsü mümkün olduğunca destekleyen nitelikleri üzerinde durmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1988, s. 158). İktidara gelir gelmez de DP, savunduğu serbest pazar ekonomisini çeşitli politikalarla uygulamaya dökmeye de başlamıştır. Bu doğrultuda DP iktidarının el attığı ekonomi sektörü alan tarımdır. DP iktidarı öncesinde, Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye getirilen tarım araç ve gereçleri tarımda makineleşmenin önünü açmış, makineleşme de tarımsal üretim arzını ciddi ölçüde arttırmıştır (Oktar ve Varlı, 2010, s. 9). DP, tarımsal büyümeyi ve liberal iktisadi kalkınmayı gerçekleştirme amacıyla öncelikle çiftçiye ucuz kredi desteği sağlayan ve tarımsal ürünleri yüksek fiyatlamayı öngören politikalar uygulamıştır (Yurtoğlu, 2014, s. 47).

DP'nin öncüsü olduğu liberal eğilimde, savaş sonrası dünya düzeninin başat aktörü Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) etkisini görmezden gelmek mümkün değildir. Uluslararası konjonktürde yaşanan ekonomik ve siyasal liberalizmin yükselişi bu noktada DP'nin liberal politikalara yönelmesinde etkili olan diğer faktörlerdendir. DP dönemi bu anlamda, ülkenin kuruluşundan beri var olan kapalı ve içe

dönük ekonomi modelinin dışa açılmaya çalıştığı dönemdir (Boratav, 2008, s. 94). Fakat bu dönem uzun sürmemiştir. Kısa bir liberalizm denemesinden sonra devletçi ekonomi anlayışına geri dönüş yaşanmıştır. 1953 yılından itibaren DP, ekonomik canlanma döneminin sona ermesi, tarım sektöründe yaşanan gerileme, ödenemeyen dış borçlar, yüksek enflasyon ve yoksulluk gibi sorunların patlak vermesiyle dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisiyle bütünleşme idealine son vermiştir (Zürcher, 2015, ss. 332-333). Bu yıldan sonra İktisadi Devlet Teşekküllerine yenileri eklenerek devletin ekonomi alanındaki iştirakleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Hatta yukarıda değinilen savaş ekonomisi dönemindeki Milli Koruma Kanunu tekrar yürürlüğe girmiştir (Sağlam, 1981, s. 94).

DP'nin ekonomiye müdahalesi 1960 yılına kadar giderek artan eğilimde olmuştur. Ekonomide katlanarak artan dış açıklar ve borçların ödenmemesi DP'yi ithalatın sınırlandırılmasına itmiş, yani kota sistemine geçilmiştir. Serbest piyasa denemesi de öngörülemez planlı devlet müdahaleciliğine dönüşmüştür. Ek olarak DP, 1958'de Türk Lirasını da devalüe etme yoluna gitmiştir (Şahin, 2012, ss. 105, 119).

1950'li yılların sonlarında, DP iktidarını 1954 ve 1957 yıllarında koruyan ilk yıllardaki ekonomik kalkınma ve refah artışı özellikle tarım sektörünün bozulmaya başlaması, ihracat rakamlarının düşmesi ve cari açığın büyümesiyle yerini ekonomik istikrarsızlığa bırakmıştır. İthal malları ile ilgili uygulanan kısıtlamalara rağmen giderek büyüyen bütçe açığı, döviz açığının büyümesine ve ekonomik dengelerin bozulmasına yol açmıştır. Oluşan ekonomik istikrarsızlık da nihayetinde ülkenin siyasal istikrarını da negatif yönde etkilemiş ve DP iktidarının meşruiyeti sorgulanmaya başlamıştır (Yurtoğlu, 2014, s. 56). Bu süreç, ülkede toplumsal şiddet olaylarının artması ve DP hükümetine karşı oluşan bürokratik huzursuzluk nedeniyle 1960 yılının 27 Mayıs'ında ordunun yönetime el koymasıyla sonuçlanmış ve DP hükümeti feshedilmiştir (Tekin ve Okutan, 2019, s. 158).

Tek Parti Dönemi'nin sosyo-ekonomik uygulamalarından sonra meydana getirdiği ekonomik dinamikleri açısından DP'yi düşündüğümüzde, DP'nin ortaya koyduğu liberal adımlar ile Türk siyasal hayatında önemli bir yere sahip olduğu kabul edilmelidir (Kahraman, 2010, s. 375). Fakat on yıllık iktidarında DP, bu eğiliminde sürekliliği sağlayamamış ve ekonomiye müdahaleci tonlar taşıyan politikalar üretmiştir.

2.3. 1960-1980: Planlı Ekonominin Yükselişi ve Düşüşü

27 Mayıs 1960'da gerçekleşen ordunun siyasete müdahalesi, DP'nin siyasal iktidarını ve liberal ekonomi rüzgârını sonlandırırken; devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren ekonomi anlayışının yeniden önünü açmıştır. Darbe sonrası kurulan yönetim Türkiye'nin DP iktidarı döneminde yaşadığı ekonomik istikrarsızlığın sebebini plansız ve programsız ekonomi politikasına bağlamakta ve planlamaya odaklı ekonomiyi benimsemektedir. Bu nedenle Türk ekonomisinin 1960-1980 yıllarına planlı ekonomi dönemi adlandırılması yapılmaktadır. Bu doğrultuda, ilk olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1961 Anayasasında da devlete kalkınma planları hazırlama görevi verilmiştir (Kuyucuklu, 1993, s. 199). Böylelikle 1960'dan 1980'e kadar olan dönemde dört tane kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planlar Türkiye'de olabildiğince hızlı şekilde sermaye birikimini gerçekleştirmek ve sanayileşmenin gelişmesiyle milli gelirin artırılması amacı taşımaktadır. Planlı dönemin izlediği temel strateji de ithal ikamesine dayalı büyüme ve kalkınma stratejisidir. Böylelikle uluslararası rekabete kapalı bir konjonktürde devletin ekonomiye aktif müdahalesiyle ekonomik büyüme amaçlanmıştır (Ay ve Karaçor, 2006, s. 69). Bu amaç doğrultusunda, 1960-1980 yılları arasından dört tane kalkınma planı hazırlanmıştır. 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye ekonomisinin kalkınmasını uzun vadeli ve yapısal değişikliklerinin gerçekleştirilmesine bağlarken, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) kişi başına düşen milli geliri artırmayı, gelir dağılımındaki adaletsizliği ortadan kaldırmayı ve istihdam kapasitesi oluşturmayı amaçlamış; Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) da yerli sanayinin geliştirilmesi, dışarıya bağlılığın azaltılması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyeliğin gerçekleştirilmesi hususları üzerinde durmuş; son olarak da Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), kamu kesimi merkezinde sanayileşmenin artırılmasına odaklanmıştır (Takım, 2011, ss. 156-157). Bu planlar genel olarak değerlendirildiğinde; makroekonomi dengelerine yönelik endişelerin işlendiği, iç pazara yönelik ve ithal ikameci anlayışın benimsendiği ve planlarda belirtilen hedeflere tam anlamıyla ulaşamadığı göze çarpmaktadır (Günçe, 1981, ss. 124-125). Öte yandan 1960'lı yılların ortaların itibaren iktidarın ekonomi alanındaki ağırlığı daha da hissedilemeye

başlamıştır. Adalet Parti (AP) iktidarı döneminde Türkiye’de dayanaklı tüketim mallarının piyasa girmesinden geniş hacimli organize sanayi bölgelerinin oluşturulmasına iktidar belirleyici rol oynamıştır (Serin, 1968, ss. 104-105). İktidarın bu eğilimi 1960’lı yılların sonuna kadar da devam etmektedir. Zira 1969 yılında yayımladığı seçim beyannamesinde AP’nin refah devleti anlayışına uygun düşen ekonomi programını benimsediği anlaşılabilmektedir (Adalet Partisi, 1969, ss. 27-37).

1970’li yıllar Türk siyasal hayatında siyasal ve ekonomik istikrarsızlıkların maksimum seviyeye ulaştığı dönem olarak tasvir edilir. Nitekim 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, Milli Güvenlik Kurulunun Demirel hükümetine gönderdiği talepler memorandumı, sonucu hükümetin istifa etmesiyle dönemin siyasal ve ekonomik çalkantılarının ilki gerçekleşmiştir (Günel, 2009, s. 223). İthal ikameci sanayileşme stratejisinin derinleştirildiği dönem olarak da tasvir edilebilen 1970’li yıllar, devletin ekonomide ağır sanayi projelerine ve yerli üretimin kapasitesinin artırılmasına yatırımlar yaptığı yıllardır (İsmihan ve Özcan, 2006, ss. 75-77). Bu yıllarda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ekonomide kapsadığı faaliyet alanı genişletilmiş, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası gibi araçlarla kamu kesiminin ekonomideki payı arttırılmak istenmiştir. Yine bu dönemde TUMOSAN, TAKSAN ve TEMSAN gibi sermayesinin tamamı hazineye ait olan şirketlerin kurulması, müdahaleciliğin diğer yansımalarındandır (Sağlam, 1981, ss. 89-90).

Özetlemek gerekirse, 1960-1980 arası dönemi siyasal iktidarların ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yürütülecek strateji, politika ve faaliyetlerde belirleyici rol oynadığı yıllar olarak tanımlamak mümkündür (Leblebici ve Erkul, 2008, s. 276). Fakat izlenen planlı kalkınma stratejisi, beklenen ekonomik kalkınmayı çoğu anlamda gerçekleştirememiş, hatta 1970’li yılların sonlarına doğru Türkiye ciddi ekonomik bunalımlar yaşamıştır. Türkiye’de dış ödemeler dengesinin bozulmuş, istihdam oranları düşmüş, büyüme hedefleri gerçekleşmemiş ve nihayetinde ithal ikameci anlayış iflasın eşine gelmiştir (Öniş, 1997, s. 749). Bu doğrultuda, 12 Eylül Darbesinden bir yıl önce CHP hükümetten istifa ederken Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Milli Selamet Partisi’nin (MSP) dışardan desteklediği AP hükümeti kurulmuştur. Demirel’in ilk icraatlarından biri Turgut Özal’ı DPT’nin başına geçirmek olmuştur. Özal, Türk ekonomisinde radikal değişiklikleri öngören 24 Ocak Kararları programını bu dönemde hazırlamıştır. Bu programa göre uzun yıllardır benimsenmekte olan ithal ikameci anlayış terk edilmeli, neo-liberal politikalara ağırlık verilmeli ve nihayetinde dışa açık ve serbest piyasa ekonomisine dayanan bir ekonomi modeli uygulanmalıdır (Barbaros ve Karatepe, 2009, s. 283). Türkiye’de de 1980 sonrası dönemde, devletçi ve korumacı politikalarından uzaklaşarak, ihracata yönelik ekonomi politikasının başladığı bir döneme girmiştir. Bu süreçte ekonomik liberalizasyon yönünde radikal adımlar atılsa da müdahaleci politikalarından tamamen vazgeçildiği iddia edilememektedir (Heper, 2011, s. 139). Bununla birlikte, 1960’lı yıllardan itibaren yükselişe geçen planlı ekonomi anlayışı, 1980’e gelirken bu yükseliş eğilimini kaybetmiştir.

3. TÜRKİYE’DE SİYASET-EKONOMİ İLİŞKİSİNDE DEVLETÇİ EKONOMİNİN YANSIMALARI ÜZERİNE TARTIŞMA

Siyaset-ekonomi ilişkisinde birden çok değişken bulunmaktadır. Bununla birlikte bu ilişkinin doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği toplumsal yaşamın değişkenleri de az değildir. Bu noktada siyaset, bir ülkede genel ekonomi anlayışının şekillendiği alana karşılık gelmekteyken, ekonomik şartlardan bağımsız bir siyaset aktivitesi de günümüz konjonktüründe mümkün görünmemektedir. Ayrıca etkileşimin gerçekleşme düzeyi, niteliği ve süreci iki kurumun da niteliğine göre şekillenmektedir. İdeolojik temele dayanan ekonomi anlayışları siyaset alanını tanımlama, düzenleme, sınırlama ya da genişletme gibi uğraşılara girer. Genellikle devletçi ekonomiye tezatlık oluşturan liberal ekonomi, siyasete roller biçmektedir. Buna göre siyaset, ekonomi alanında etkisizliği ile tanımlanır. Sadece vatandaşların can ve mal güvenliğini korumayla yetkilendirilmiş iktidar, ekonomiye müdahale etmesinin de sınırlandırıldığı bir kurum olarak değerlendirilir (Bakan, 2019, s. 37). Buna karşılık devletçi ekonomi anlayışının desteklediği kolektivist eğilimler iktidar müdahaleciliğini önceler. Bu doğrultuda, devletçi ekonomi anlayışının da ekonomi siyaset ilişkisi üzerinde yansımaları mevcuttur. Türkiye örneği üzerinden siyaset-ekonomi ilişkisini okuyan bu çalışma, siyasal alanın devletçi ekonomi politikalarıyla ekonomi üzerinde amaç-arac ilişkisi bağlamındaki ve ekonomi programlarının da iktidar paylaşımındaki aktörler üzerindeki etkilerini tartışmaktadır.

3.1. Amaç-Araç Bağlamında Devletçi Ekonomi Anlayışının Yansımaları

Siyasal iktidarlar çeşitli usullerle ve amaçlarla ekonomiye müdahale etme eğilimindedir. Para, fiyat ve faiz politikaları, dış ticaret politikaları, maliye politikaları, kontrol ve regülasyon politikaları devletin ekonomiye müdahale ettiği araçların başında gelmektedir. Ayrıca iktidarlar siyasal ve sosyo-ekonomik mikro ve makro amaçlarını, hedeflerini ya da programlarını gerçekleştirmek amacıyla ekonomiye müdahale eğilimindedir. Bu doğrultuda da siyasal alan, genellikle devletçi ekonomi anlayışının araçlarına başvurmaktadır. Dolayısıyla bu durumda siyasal amaçlara ulaşmak, devletçi araçların kullanımına bağlanmaktadır.

Türk siyasal yaşamında da uzunca bir süre devletçi ekonomi anlayışı araçlarının siyasal amaçları gerçekleştirmek için kullanılması durumu söz konusu olmuştur. Öte yandan amaç-araç arasındaki kurulan bu bağın işleyiş mantığı aynı olsa da pratikte dönemsel olarak farklı araçların ve amaçların iktidarlar tarafından benimsendiğine dikkat çekilmelidir. Öyleyse yukarıda değinilen Türkiye’de devletçi ekonominin şekillendiği dönemsel ayrımlar bağlamında amaç-araç ilişkisi irdelenebilir.

İlk olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan DP’nin iktidara geldiği yıllar arası dönemi kapsayan Tek Parti Dönemi incelenmelidir. Bu dönem, ülkenin siyasal ve ekonomik kurumlarının ve yapısının oluşturulduğu yılları ifade eder. Bu doğrultuda iktidar, çoğu kalemde ekonomiye şekillendirme yetkisini kullanmıştır. Bununla birlikte, ülkenin kuruluş yıllarında liberal ekonomi anlayışının da siyasal ve ekonomik kararları etkilediği görülmektedir. Dönemin genel siyasal ve ekonomi görünümü dikkate alınırsa; siyasal iktidarın ve yeni oluşan ya da oluşmaya çalışan burjuvazisinin hızlı bir şekilde sermaye birikimini sağlamak ve yeni bir sosyo-ekonomik sistem kurmak gayesiyle milli dayanışma nosyonuna dayalı çabaları göze çarpmaktadır (Keyder, 2014, s. 137). Dönemin millilik vurgusu, dışa bağımlı ekonomiden kurtulmayı yani ekonomik bağımsızlığı siyasal bağımsızlığa endeksleyen anlayışta kendini açıkça belli etmektedir. Bu amaç doğrultusunda iktidar, ülkenin kuruluş yıllarında hem devletçi ekonomi araçlarına hem de özel sektörü yatırım yapmaya teşvik edecek liberal araçlara dayalı karma bir ekonomi rejimi benimsemiştir (Aktan, 1998, s. 36). Siyaset ile ekonomi arasındaki ilişki ülkenin siyasal ve ekonomik yapısını tesis etme, ekonomik bağımsızlığı kazanma ve nihayetinde siyasal bağımsızlığı güvence altına alma amaçları temelinde şekillenmiştir. Devletçi ekonominin araçlarının da ekonomi ve siyaset arasındaki bu bağlantının oluşturulması amacıyla hizmet ettiği ifade edilebilir. Zira dönemin devletçilik anlayışı da nihayetinde bir kalkınma programını işaret etmektedir. Program, Türkiye Devletinin imkânlarının ya da kaynaklarının ülkenin siyasal ve ekonomik olarak gelişmesi ve çağdaşlaşması programında devletin rollerini ifade etmektedir (Ulusoy, 2017, s. 116). İktidarın stratejisinde, hızlı ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması ancak devletçi ekonomi anlayışının pratikleştirilmesiyle gerçekleştirilebilirdi. Bu nedenle de dönemin siyaset ile ekonomi kurumları yakın bir ilişki içinde olmuş, hatta birbirleriyle iç içe ilerlemişlerdir. Zira ekonomik yapının ve sermayenin oluşmadığı yeni kurulan devletlerde, devletçi modelin uygulanmasının kaçınılmazlığı da tartışma götürmemektedir.

Tek Parti Dönemi sonrasında iktidara gelen DP, 1950-1960 yılları arasında hükümette kalmıştır. Bu dönem, Türkiye ekonomisinde liberal ekonomi anlayışına kayan bir eğilimi meydana getirmiştir. Bu eğilimi Türkiye’nin dış politikasında Batılı değerleri öncelikle izlemiş ve Türkiye birçok Batılı kuruluşla siyasal ve ekonomik ilişki kurmaya başlamıştır (Baharçipek, 2010: 66). İktidar öncelikle müdahaleci devlet anlayışından uzaklaşmayı ve kamu-özel sektör ayrımında özel sektörü desteklemeyi öngören ekonomik anlayışa yakındır (Oktar ve Varlı, 2010, s. 6). Fakat dönemin ortalarına gelindiğinde ülkenin makroekonomik göstergeleri ekonominin gidişatı hakkında olumsuz sinyaller vermeye başlamış ve DP’nin liberal ekonomi anlayışının ortaya koyduğu hedeflere ulaşamamıştır. Yüksek enflasyon ve dış ticaret açığı gibi ekonomik problemler, iktidarı ekonomi programında değişiklik yapmasına itmiş ve DP, liberalizmi gündemin gerisinde bırakarak devletçi ekonominin araçlarına başvurmuştur. Feroz Ahmad (1977, ss. 138-139) DP’deki bu dönüşüme, ekonomik problemlerin liberal programla çözülemeyeceğinin anlaşılması ve vatandaşların giderek kötüleşen ülke ekonomisinin sorumlusu olarak DP’yi görmesiyle partinin iktidarda kalamayacağı endişesinin sebep olduğunu ileri sürmektedir. DP’nin amaç-araç ilişkisinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki eğilimi bulunmaktadır. İlki, ekonominin siyaset ya da iktidar sahipliği üzerindeki belirleyiciliği üzerinedir. Buna göre DP, iktidarını korumak ve devam ettirme gayesiyle ekonomik problemlerin bir an önce çözülmesini amaçlamaktadır ki bu dolaylı

bir etkidir. İkincisi de doğrudan bu ekonomik problemlerin çözümüne odaklanır. Bu noktada DP, müdahaleci iktidar anlayışını benimsemiş ve fiyat kontrolü, gümrük tariflerinin artırılması, ithal malların miktarının kısıtlanması ve Milli Koruma Kanunu gibi devletçi ekonominin araçlarına başvurmuştur (Baytal, 2007, ss. 556-557). Dolayısıyla bu dönemde devletçi ekonomi anlayışının, ülkenin ekonomik istikrarsızlığının giderilmesi ve DP'nin iktidarını korunması amaçlarına hizmet ettiği ifade edilebilir.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde, iç pazarın korunması ve genişlemesine dayalı ithal ikameci anlayış, sadece Türkiye'de değil diğer ülkelerde de ekonomi programının temelini oluşturmuştur. Planlı kalkınma uygulamaları, gümrük kotaları ve piyasaya müdahale dönemin siyasal iktidarlarının ekonomik hayatı şekillendirmedeki araçları olarak belirmiştir (Demir ve Kömürcü, 2014, s. 38). Türkiye'de 1960'lı yıllar, uluslararası ekonomik ortamdan bağımsız hareket eden siyasal iktidarlara var etmemiştir. Özellikle 1961 Anayasası'nın da hızlı bir ekonomik kalkınma için devletin ekonomide gerekli önlemleri alabilme yetkisini tanıması, dönemin siyasal iktidarının müdahaleci tutumunu temellendirdiği gerekçelerden sayılabilir. 1960'ların Türkiye ekonomisi, bir süredir izlenen enflasyonist politikalar kaynaklı kriz içindedir. Ne var ki bu krizin kapsamı yalnızca ekonomi değil siyasal ve toplumsal alanı da içine almaktadır. Bu nedenle iktidar alanı –*hükümet, ordu ve bürokrasi*- yalnızca ekonomik kalkınma planı odaklı değil, sosyal değişim ve sosyal adalet vurgularıyla toplumsal kalkınmayı da göz önünde bulundurmaya zorunda kalmışlardır. Dönemin iktidarlara, planlı kalkınmayı bu yönüyle benimserken, özel kesimin ekonomik aktiviteleri üzerinde vesayet oluşturacak bir yapıyı da reddetmişlerdir. Dolayısıyla 1960'ların ekonomisi, devletçi ve liberal anlayışı birlikte uygulayan karma ekonomi modeline yakındır (Ahmad, 2010, ss. 332-340). Örneğin dönemin iktidarlarından AP, ülkede hem özel sektörün gelişmesini hem de ciddi sanayi hamleleriyle planlı kalkınmayı gerçekleştirmek istemiştir (Adalet Partisi, 1964, ss. 51-58). Dönemin siyaset-ekonomi ilişkisinin belirleyicilerinden olan AP, hem liberal ekonominin hem de devletçi ekonominin araçlarını ekonomiyle girilen ilişkide işlevsel hale getirmiştir. AP'nin iktidarda kalma gayesini dayandırdığı aşırı ideolojik tutumlardan kaçınarak toplumsal ahengin ve düzenin bozulmaması stratejisi, parti iktidarda iken siyaset-ekonomi ilişkisini belirleyen ana unsur olarak kabul edilebilir. Zira AP'nin ideolojik eğilimden uzak pragmatik tavır ve tutumları, ekonomide kamu ve özel sektör arasında bir denge arayışını da yansıtmaktadır. Dolayısıyla AP'nin devletçi ekonominin müdahale araçlarını kamu-özel sektör dengesinin sağlanması ile siyasal ve toplumsal aşırılıkların önlenmesi amacıyla benimsediği ifade edilebilir. Yani her ne kadar AP iktidara gelmeden önce liberal söylemler benimsemiş olsa da iktidarda iken ülkenin mevcut şartlarına kayıtsız kalamamış ve devletçi uygulamalara başvurmuştur (Levi, 1991, ss. 140-141). Dolayısıyla hem uluslararası konjonktürün hem de ulusal ortamın planlamaya dayalı ekonomi perspektifine uzak olmaması, bu dönemdeki müdahaleci anlayışın oluşmasına katkı sağlamıştır.

Türk siyasal hayatının 1970-1980 yılları arası dönemi, birbiri ardına hükümetlerin kurulup dağıldığı istikrarsız yönetim dönemi olarak öne çıkmaktadır. 12 Mart Muhtırası sonrasında Demirel hükümeti istifa etmiş, 1973 yılındaki genel seçime kadar Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu tarafından dört hükümet kurulmuştur. Genel seçim sonucunda da ilk hükümet CHP ve MSP koalisyonu ile oluşturulmuştur. Fakat Kıbrıs Harekâtını izleyen günlerde hükümet istifa etmiş, 1975 yılında Demirel başkanlığında MSP, Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni içine alan I. Milliyetçi Cephe hükümetini kurmuştur. 1977'deki genel seçim, CHP'yi tarihindeki en fazla oy oranı ile tekrar hükümete taşımıştır. Fakat Bülent Ecevit'in başkanlığı fazla sürmemiş, Demirel tekrardan II. Milliyetçi Cephe hükümetiyle iktidar gelmiştir. 12 Eylül sürecine kadar Demirel ve Ecevit dönüşümlü olarak hükümetleri kurmuşlardır (Tekin ve Okutan, 2019, ss. 184-186). Bu dönemde siyasal istikrarsızlık, ekonomik istikrarsızlığın hem nedeni hem de sonucu şeklinde ortaya çıkmıştır. Dönemin hükümetlerinin genel iktisadi kalkınma politikasının amacı, sanayileşme yoluyla ithal ikamesini gerçekleştirerek ülkenin ekonomik buhrandan kurtulması olmuştur. Bu doğrultuda hükümetler, sübvasyon ve vergi indirimleri gibi yatırımı destekleyen araçlara ek olarak, yoğun ithalat kısıtlamasına, yüksek gümrük vergisi tarifelerine, döviz kurlarıyla oynamaya ve tarım ürünlerini alım fiyatlarını yükseltmesine yönelik politikalar uygulamışlardır. Örneğin, 1973'te kurulan Fiyat Kontrol Komitesi malların fiyatlarını denetleyip enflasyonu indirmeye çalışmıştır (Zürcher, 2015, s. 382-386). Bununla birlikte, dönemin süregelen siyasal istikrarsızlık problemi, hükümetlerin ekonomi politikalarını gerçekleştirme düzeyini olumsuz etkilemiştir. Diğer ifadeyle, hükümetler sürekliliğe sahip bir ekonomi politikası uygulayamamışlardır.

Bu nedenle de 1970-1980 yılları arasında hükümetler ekonomiye dair radikal kararlar almak yerine var olan mevcut durumu korumaya çalışmışlardır. Bu durum da ithal ikameci anlayışı pekiştirmiş ve iktidarların yerli kaynaklara bağlı sanayi söylemini benimsemesi sonucunu doğurmuştur (Keyder, 2014, s. 227). 1970'lerin çizdiği siyaset-ekonomi ilişkisi oldukça karışıktır. Dönemin iktidarları hükümette kısa süre kalabilmeleri nedeniyle ciddi ekonomik değişim ve reformlara girişmemiştir. Bu noktada iktidarlar var olan ithal ikamesine dayalı müdahaleci anlayışı sürdürmüşlerdir.

3.2. Siyasal İktidar Paylaşımında Devletçi Ekonomi Anlayışının Yansımaları

Siyasi iktidar paylaşımında da ekonominin rolü yadsınmamaktadır. Zira yönetilen ile yöneten arasındaki ilişkide yalnızca siyasal iktidardan değil toplumsal, ekonomik, kültürel, kişisel vb. gibi alanları kapsayan iktidar ilişkilerinden de bahsetmek gerekmektedir. İktidar ilişkilerinin de esas ilgisi aslında iktidarın paylaşımını, dağılımını ve dengelenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca iktidar ilişkileri, toplumdaki çoğu çıkar gruplarının dâhil olduğu karşılıklı çıkar çatışmaları ve uzlaşmalarını da ihtiva eder (Keser, 2000, s. 19). Buradan hareketle siyasal iktidarın ekonomi programı hem çıkar ilişkilerine yön vermesi hem de iktidarın dağıtıcı işlevinde ciddi roller oynaşyla önem kazanmaktadır. Diğer ifadeyle benimsenen ekonomik program ya da anlayış, iktidar ilişkilerinin niteliğini de aç ya da çok belirlemektedir. Bu açıdan irdelendiğinde; Tek Parti Dönemi siyaset-ekonomi ilişkisini belirleyen Korporatist politikalarla öne çıkmaktadır. Buna göre, iktidar, toplumsal yapının tüm bireylerini kapsayacak bir arabulucu gibi hareket ederek tüm ekonomik ve siyasal süreçlere yön verecek olan bir aktör olarak hareket eder. Kontrol mekanizmaları ile siyaset ve ekonominin seçkinleri ile halk arasındaki diyalogun ve sosyal politikaların geliştirilmesi iktidarın güdümünde gerçekleşmektedir (Lane, 2002, s. 367). Bir kontrol mekanizması olarak iktidar, toplumsal yapıyı ve kurumları şekillendiren ve yeri geldiğinde müdahale edendir. Bu dönemde iktidar, toplumsal ayrışmayı tetikleyecek ya da muhalefet oluşturacak uygulamalardan ziyade toplumu bir bütün olarak formüle etmeye meyillidir (Eser ve Yüksel, 2012, s. 184). Hükümetin çizgisi dışında kalan özellikle sosyalist veya liberal fikirler/uygulamalar görmezden gelinmiştir. Taha Parla, Tek Parti Dönemi'ni devletle bütünleşmiş otoriter nitelikler taşıyan bir partinin, ekonomide devlet kapitalizmini uygulandığı bir dönem olarak tanımlamaktadır. Bu tanım itibarıyla Tek Parti Dönemi, milli-ulusal burjuvaziye işgücü temin edilerek, milli sermayenin oluşturulma çabası içerisinde olunan bir dönem olarak ifade edilmektedir (Parla, 1989, s. 122). Öte yandan Tek Parti Dönemi'nin devletçi uygulamaları merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla alınmış ekonomik bir karardan daha fazlasını ifade etmektedir. İktidar, uyguladığı devletçilik politikası ile sermaye ve sermaye transferi kontrolünü sağlamaya çalışırken, millileştirmenin ve milliyetçi yapının da oluşturması hedeflenmiştir. Dolayısıyla devletçi ekonominin bu dönemde dönüştürücü değil daha çok mevcut sistemi koruyucu ve sağlamlaştırıcı rol oynadığı ifade edilebilir (Kahraman, 2010, s. 153). Buradan hareketle, Tek Parti Dönemi'nin Türkiye'sinde siyasal olguların ekonomik olgular üzerindeki belirleyiciliğinin baskın olduğu belirtilebilir. Ayrıca dönemin siyaset ekonomi ilişkisinde bağımsız değişkenin siyaset, bağımlı değişkenin de ekonomi olduğu görülmektedir. Zira iktidar, muktedir olmasıyla ekonomi ilişkilerine yön verebilmektedir. Öyle ki yön verme müdahalesinin aracısı olarak da devletçi ekonominin uygulamalarına başvurmuştur. İktidar paylaşımındaki rolü bağlamında ekonomi, devletçi ekonomi anlayışı gereği "ötekine" sınırlanmış vaziyettedir. Dolayısıyla iktidar ilişkileri içinde de çoğulculuktan bahsedilememektedir. Sonuçta da devletin neredeyse tüm ekonomi alanını kontrol etmesi ya da eğilimi, iktidarın paylaşılmasının önünde engel oluşturmuştur.

Türkiye ekonomisi açısından 1950'lili yıllar liberal adımların atıldığı bir dönemeçtir. Bir ülkedeki siyasal iktidarın ekonomik konularda aldığı kararların mutlak anlamda ve her şeyden arınmış bir ekonomi mantığı taşımadığı da dikkate alınarak DP'nin, siyaset-ekonomi ilişkisinde sınıfsal dinamiklere önem verdiği iddia edilebilir. Ne var ki DP, siyasal politikalarının genelinde sınıfsal dengeler ve tercihleri gözetmiştir (Kahraman, 2010, s. 389). Dolayısıyla ekonominin "öteki" aktörlere açılması, yani iktidar ilişkilerindeki aktör sayısının artması da DP dönemin önemli bir sonucudur. Zira devletçi uygulamaların terkedildiği DP'nin iktidarının ilk yılları, iktidar ilişkilerinin çoğulculuğuyla dikkat çekmektedir. DP iktidara geldiği 1950 yılında CHP'den kopuşu ifade eden politikaları ve CHP'nin Tek Parti Dönemi devletçiliğinden uzaklaşmasıyla nitelenmektedir (Şener, 2005, s. 142). DP, Tek Parti Dönemi'nin iktidar ilişkilerinde belirleyici olan bürokrasinin gücünü zayıflatmak ve yeni bir iktidar ilişkileri ağı kurma gayesiyle iktidara geldikten sonra liberal politikalar ile rejimin kalıntılarının temizlemeye ve hem ekonomi hem de siyaseti seçkin bir uğraş olmaktan çıkarmaya çalışmıştır

(Kahraman, 2010, s. 389). Dolayısıyla liberal anlayışın şekillendirdiği iktidar paylaşımı devletçi döneme nazaran daha fazla rekabete dayanan ve kanalları topluma dönük bir hal almıştır.

İktidar ilişkilerinde 1960-1980 arasındaki yıllar ise görece ordunun siyasal gücünün restorasyon dönemi olarak ifade edilebilir. 1960 yılından itibaren ordu, Türk siyasetindeki ve hatta ekonomisindeki gücünü tekrardan sağlamlaştırma yoluyla iktidar ilişkilerine hâkim olmaya başlamıştır. Zira 1960 yılındaki müdahalenin nedenleri arasından bir süredir devam eden ordunun ekonomik refahındaki düşüşü, ayrı ele almamak gerekmektedir. 1950'li yılların ekonomisinde hızla yükselen fiyatları ve sabit gelirliilerin alım gücündeki düşüşün ordu personeline olumsuz etkisi düşünüldüğünde bu durum daha da berraklaşmaktadır. Diğer ifadeyle yüksek enflasyon ve yüksek fiyatların neden olduğu ekonomik krizin olumsuz etkilediği bir diğer kesimde ordu olmuş ve bir anlamda bu durum da bir tepkiyi meydana getirmiştir (Cem, 1998, ss. 366-367). Öte yandan darbe sonrasındaki yönetim de deneyimlediği ekonomik bunalımın kaynağını plansız yürütülen politikalarda bulmuş ve ekonomide planlı dönemin başlamasına dönük çaba sarf etmiştir. Dönemin askeri yönetimleri, ekonomik büyümenin yavaşlatılması, yatırım bütçelerinin düşük kalması ve işsizliği artması gibi sonuçlarına rağmen bütçe dengliği ve fiyat istikrarının savunucusu olmuştur (Dağdemir ve Küçükcalay, 1999, ss. 134-135). Ordunun siyaset üzerindeki etkisinin de yansıması olarak ekonomide planlı ve devletçi ekonomi uygulamaları bu dönemde önem kazanmıştır. Dolayısıyla siyaset-ekonomi ilişkisinin devletçi ekonomi üzerinden yürütülmesine ordunun da etkisi olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Ordunun bu etkisinin yanı sıra, bir ekonomi gücü olarak yapılanması ve iktidar paylaşımında elinin güçlenmesi de 1960-1980 arası döneme denk gelmektedir. Özellikle 1960'ların başında kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) gibi araçlarla ordu, Türkiye'de ekonomi ilişkilerinin de esas aktörlerinden biri haline gelmiştir (Akça, 2010, ss. 17-19). Bu durum da siyaset-ekonomi ilişkisinin yeni aktörler ve yeni ilişkilerle yürütülmesine neden olmuştur. 1960-1980 arasında da siyaset-ekonomi ilişkisinde ordu kurumu ciddi anlamda iktidar ilişkilerinin belirleyicisi olmuştur. Zira siyasal alanın ekonomik anlamda kötü performansı ve ekonomik krizler, ordunun siyasete müdahalesinin önünü açmış ve siyaset-ekonomi arasındaki bağı geçici de olsa son vermiştir. Doğrudan ordu-ekonomi bağlantısı teşekkül etmiştir. Ek olarak, sivil siyasete dönüldüğü dönemlerde de ordunun ekonomik programı siyasal alanın dikkatli davranması gereken olguları barındırmıştır. Sonuçta ifade edilebilir ki Türkiye'de ne zaman devletçi ekonomi anlayışı ülkenin ekonomik programına yön vermiş, iktidar ilişkilerinin kapsamı daraltılmıştır. Öte yandan iktidar paylaşımı sürecinde aktörlerin hem sayısı hem de etkililiği azalmıştır.

Türkiye'de iktidar paylaşımı ilişkilerinin bir diğer yönü de siyasal-sivil ayrışması içinde cereyan etmektedir. Bu bağlamda siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin sivil alan üzerinden tahlili de gerekmektedir. Uzun yıllar serbest piyasa ekonomisi yerine gelişen müdahaleci anlayış, Türkiye'de sivil toplumun gelişimini olumsuz etkilemiştir. Örneğin Tek Parti Dönemi'nde çoğu birlik, vakıf, dernek, oda vb. gibi çoğu sivil toplum alanları mal varlığına el konularak ya kapatılmış ya da kısıtlanmıştır (Özkerem ve Arslanel, 2015, s. 25). Öte yandan kapatılan kuruluşların kaynakları, Halk Evleri'ne aktarılmıştır. Ülke genelinde devlet desteği alan Halk Evleri'nin sayısı 478'e ulaşmıştır (Çaha, 2003, s. 203). Bu dönemde siyasal iktidar paylaşımında sivil toplumun etkisiz kaldığı ifade edilebilir. Nitekim siyaset-ekonomi ilişkisinin devletçi anlayış üzerinden yapılandırılması sivil alanın iktidar ilişkilerinin dışında kalmasına da sebebiyet vermiştir.

1950'lilerden sonra gerek çok partili hayata geçişin getirdiği siyasal ve sosyal dönüşüm gerek köyden kente gerçekleşen yoğun göç dernekleşme eğilimini arttırmıştır. Bu doğrultuda 1960'lardan sonra eğitim ve teknik alanlarda uzmanlığın artmasına bağlı olarak sivil toplum kuruluşlarının hemşericilik ve mahalli kurumlar şeklinde örgütlendiği görülmektedir (Tuncel, 2005, s. 728). Fakat yine de liberalizmin siyasal ideoloji olarak yeterli bir nitelik kazan(a)madığı ve sosyo-politik tartışmaların sadece milli irade etrafında tezahür ettiği bu dönemde de sivil toplum, iktidar ilişkilerindeki rolü bağlamında gelişme gösterememiştir. 1960-1980 arası yıllarda ise vakıf, dernek, sendika, odalar ve çıkar grupları sağ ve sol çizgideki ideolojilerin odaklandığı mekânlar haline gelmiştir. Ayrıca, 1970-80'li yılları kapsayan bu dönemde, siyasal ve sosyal özgürlüklerin anayasal düzenlenmeler ile kısıtlanması ve sivil toplum yöneticilerinin hükümete yakın kişilerden seçilmesi ile devletin gücünün artırılması hedeflenmiştir (Tuncel, 2005, s. 726). Dolayısıyla sivil toplum alanı 1980 yılı sonrasına kadar güçsüz bir söyleme dayandırılmaktadır. 1950-1960 arası dönemde sivil toplum hem toplumun siyasete katılma düzeyine arttıracak hem de sivil hak ve özgürlükler talebinde bulunacak, yani iktidar ilişkisinde yer alacak,

çabalarında yetersiz kalmıştır. Bu dönemde ulusal kalkınma ve devlet merkezli yapı, siyaset ekonomi ilişkisinde sivil alanın etkililiğini azaltarak, iktidar paylaşımı ilişkilerinin kapsamını daraltmıştır (Keyman, 2006, ss. 26-27). Öte yandan sanayileşmekte olan toplumlarda devletin mal ve hizmetlere el koyması ve millileştirme eğilimi, kazancın doğrudan devletin kasasına girmesine yol açarken, halk ile siyasal alan arasındaki geriliminin de artmasına neden olabilmektedir. Öyleyse vatandaşların ekonomideki varlığı ve ekonomiye katılım oranı, siyasal katılımlarını belirleyebilir ifadesi tümüyle yanlış değildir (Uysal, 1984, s. 109). Dolayısıyla Türkiye’de uzun yıllar devletçi ekonomi modelinin uygulanışının ekonomik hayatın parçası ol(a)mayan bireylerin siyasal katılımını da olumsuz etkilediği ifade edilebilir. Bu nedenle siyaset ekonomi ilişkisi üzerinden cereyan eden iktidar paylaşımının 1980 sonrasına kadar, toplumun/vatandaşın etkisinin marjinal düzeyde kaldığı alanı temsil ettiği belirtilebilir.

4. SONUÇ

Siyaset ile ekonominin birbirini etkileyen, düzenleyen ve değiştiren nitelikteki ilişkisi günümüzde çoğu araştırmamanın odağındadır. Bu ilişkide, tarafların niteliklerinin ilişkiyi şekillendirdiği de genellikle kabul görür. Fakat hangi tarafın diğerine egemen olduğu ya da olması gerektiği tartışması ile iki kurum arasındaki ilişkinin ideal tipi çoğu belirsizlikleriyle beraber tamamlanmış değildir.

Türkiye’de siyaset ve ekonomi ilişkisinin belirleyiciliğinde devlet, daha özeldir siyaset iktidar, önemli roller üstlenmektedir. Dolayısıyla iktidarların ekonomi politikalarının siyaset-ekonomi ilişkisini irdeleme noktasındaki işlevi görmezden gelinmemesi gereken bir husustur. Bu doğrultuda Türkiye’de siyaset ve ekonomi ilişkisini devletçi ekonomi anlayışının etkileri üzerinden okuyan bu çalışmada, siyaset ve ekonominin Türkiye’de süreklilik arz eden ya da istikrarlı bir profil çizmediği, dönemin konjonktürüne bağlı olarak siyasal alanın aktörleri tarafından şekillendiği ifade edilmektedir. Ayrıca siyasal alanın amaç-araç bağlamında ekonomiye yön verme eğiliminin devletçi ekonomi uygulamalarını doğurduğu da ulaşılan bir diğer sonuçtur. Bu bağlamda, 1923-1950 yıllarında siyasal iktidar öncelikle ulusal, siyasal ve ekonomik bağımsızlığın tesisi amacıyla liberal ekonomi politikalarını, özellikle Büyük Buhrandan itibaren ise devletçi ve müdahaleci uygulamaları benimsemiştir. Milli ekonominin korunması amacı, devletçi ekonomi uygulamalarına korumacılık ve kalkınma söylemleri bağlamında yol açmıştır. 1950-1960 yıllarında ise siyaset ve ekonominin amaç-araç bağlantısı ekonomik olumsuzlukları düzeltmek ve siyasal iktidarın meşruiyetini koruma gayeleri etrafından belirlemiştir. 1960-1980 yılları arasında siyasal ve ekonomik istikrarsızlıkların yaşanması nedeniyle radikal ekonomik reform programları uygulamaya konulamamış, var olan düzenin devam ettirilmesi amacı devletçi ekonomi uygulamalarını doğurmuştur.

Siyaset ve ekonomi ilişkisinin devletçi ekonomi bağlamında irdelendiği bir diğer nokta, Türkiye’de iktidar paylaşımı süreçlerinin niteliği üzerinde oluşturulmuştur. Buna göre, ekonomik program ve uygulamaların iktidar paylaşımı sürecini ve siyasal alanı kısıtladığı ya da özgürleştirdiği ifade edilebilir. Devletçi ekonomi anlayışının benimsendiği dönemlerin Türkiye’inde, ekonomik anlayışın siyasal hayatın iktidar dışındaki muhalefet, sivil toplum, çıkar ve sermaye grupları, bireyler vb. gibi aktörlerini iktidar paylaşımı süreçlerinden uzaklaştırdığı görülmektedir. Dolayısıyla bu noktada siyaset ve ekonomi ilişkisi çoğunlukla siyasal iktidar çevresinde cereyan etmiştir. Sonuçta, devletçi ekonomi anlayışının siyasal iktidarların amaçları ve konjonktürün gereklerine göre benimsenip benimsenmediği ve uygulanmasıyla iktidar paylaşımı süreçlerinde çoğulculuğu zedelediği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

ADALET PARTİSİ [AP] (1964). *Tüzük ve program*. Ankara: Doğu Matbaası.

ADALET PARTİSİ [AP] (1969). Adalet Partisi seçim beyannamesi. Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları: 38. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/615>

AHMAD, F. (1977). *The Turkish experiment in democracy 1950-1957*. London: The Royal Institute of International Affairs C. Hurst & Company.

AHMAD, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayın.

- AKÇA, İ. (2010). Ekonomide askerin varlığı, askeri sermaye, OYAK. Nihal Boztekin (Editör), *Türkiye siyasetinde ordunun rolü: asker-sivil ilişkileri, güvenlik sektörü ve sivil denetim içinde* (s. 17-34). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- AKTAN, Ç. C. (2002). *Anayasal iktisat*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- AKTAN, H. O. (1998). Atatürk'ün ekonomi politikası: ulusal bağımsızlık ve ekonomik bağımsızlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Cumhuriyetimizin 75. yıl Özel Sayısı)*, 15, 29-36.
- ALESİNA, A., ÖZLER, S., ROUBİNİ, B. ve SWAGEL, P. (1996). Political stability and economic growth, *Journal of Economic Growth*, 1(2), 189-211.
- ALESİNA, A. ve PEROTTİ, R. (1996). Income distribution, political instability and economic growth. *European Economic Review*, (40), 1203-1226.
- AY, A. ve KARAÇOR, Z. (2006). 2001 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde krizden büyümeye geçiş üzerine bir tartışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 67-86
- BAHARÇİÇEK, A. (2010). From neutrality to alignment: the formation of NATO and Turkish bids for membership. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 57-68.
- BAKAN, S. (2019). *İktisadi düşünceler ve devlet*. Malatya: BİLSAM Yayınları.
- BARBAROS, F. ve KARATEPE, İ. D. (2009). 60'lı yıllarda Türkiye'ye "planlamadan" bakış. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(1), 261-289.
- BAYTAL, Y. (2007). Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 545-556.
- BORATAV, K. (1982). *Türkiye'de devletçilik*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- BORATAV, K. (2008). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2007)*. Ankara: İmge Yayınları.
- BRESSER-PEREİRA, L. C. (2012). Democracy and capitalist revolution. *Economie Appliquee*, 15(4), 111-139.
- BULUT, M. (2003). 1929 Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de devletçiliğe geçiş. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 77-101
- BURHAN, N. (1989). Türkiye'de devletçilik üzerine düşünceler. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (32), 29-40.
- CEM, İ. (1998). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi*. İstanbul: Can Yayınevi.
- COLCLOUGH, C. ve MANOR, J. (1993). *State or markets? neo-liberalism and the development policy debate*. Oxford: Clarendon Press.
- ÇAHA, Ö. (2003). *Aşkın devletten sivil topluma*. İstanbul: Gendaş Kültür.
- DAĞDEMİR, Ö. ve KÜÇÜKKALAY, A. M. (1999). Türkiye'de 1960-1980 müdahale dönemi ekonomileri: iktisat politikaları ve makroekonomik göstergeler açısından bir karşılaştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 121-138.
- DEMİR, G. ve KÖMÜRCÜ, D. (2014). 1960'larda sermayenin yeni düzen arayışı: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 32-58.
- DEMOKRAT PARTİ (DP). (1946). *Demokrat Parti programı 1946*. Erişim adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?Sequence=1&isAllowed=y
- DİMİTRİOS, A. ve PRİCE, S. (2000). Financial development and economic growth: time series evidence for the case of UK. *Economia-Cyprus Economic Community and University of Cyprus*, 4(2), 122-141.
- DOWNS, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper and Row Publisher.

- DURMUŞ, S. ve AYDEMİR, K. (2016). Atatürk Dönemi Türkiye ekonomisi (1923 – 1938). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(12), 155-167.
- EASTERLY, W. ve LEVİNE, R. (1997). Africa's growth tragedy: policies and ethnic divisions. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1203-1250.
- ESER, B. ve YÜKSEL, H. (2012). Korporatizm, faşizm ve solidarizm kavramları ekseninde erken dönem Cumhuriyet siyaseti üzerine bir inceleme. *Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi*, 8(16), 181-200.
- GÜNAL, E. (2009). *Türkiye'de demokrasinin yüzyıllık serüveni (1908-2008)*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- GÜNÇE, E. (1981). Türkiye'de planlamanın dünü-bugünü-yarını. *Türkiye'de Planlı Gelişimin Yirmi Yılı: 1960-1980 (ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı)*, 117-132. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- HADLEY, A. T. (1899). The relation between economics and politics. *The Yale Law Journal*, 8(4), 194-206.
- HEPER, M. (2011). *Türkiye'nin siyasal hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İSMİHAN, M. ve ÖZCAN, M. K. (2006). Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynakları (1960-2004). *İktisat İşletme ve Finans*, 21 (241), 74-86.
- JONG-A-PİN, R. (2009). On the measurement of political instability and its impact on economic growth. *European Journal of Political Economy*, 25, 15-29.
- KAHRAMAN, H. B. (2010). *Türk siyasetinin yapısal analizi 2*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KEPENEK, Y. (1990). *Türkiye ekonomisi (gelişimi, üretim yapısı ve sorunlarıyla)*. Ankara: Verso Yayıncılık.
- KESER, İ. (2000). *Türkiye'de siyaset ve devletçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- KEYDER, Ç. (2014). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KEYMAN, E. F. (2006). *Türkiye'de sivil toplumun serüveni: imkânsızlıklar içinde bir vaha*. Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- KEYNES, J. M. (1967). *The general theory of employment, interest and money*. London: Macmillan.
- KUYUCUKLU, N. (1993). *Türkiye iktisadi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- LABAND, D. N. (1984). Is there a relationship between economic conditions and political structure? *Public Choice*, 42, 25-37.
- LANE, K. (2002). Corporatism and unemployment in the 1980s and 1990s. *American Sociological Review*, 67(3), 367-388.
- LEBLEBİCİ, D. N. ve ERKUL, E. (2008). Planlı kalkınma deneyiminden stratejik planlamaya geçiş: Türkiye örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 269-285.
- LEVİ, A. (1991). The Justice Party 1961-1980. Metin Heper ve Jacop M. Landau (Editörler). *Political parties and democracy in Turkey* içinde (s. 134-151). New York: I&B Tauris and Co.
- LEWIS, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Metin Kıratlı (Çev.). Ankara: T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- MARX, K. (2015). *Kapital (1. Cilt)*. Mehmet Selik (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- OKTAR, S. ve VARLI, A. (2010). Türkiye'de 1950-1954 döneminde Demokrat Partinin tarım politikası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 1-22.
- ÖNİŞ, Z. (1997). The political economy of islamic resurgence in Turkey: the rise of Welfare Party in perspective. *Third World Quarterly*, 18(4), 743-766.

- ÖZÇELİK, Ö. ve TUNCER, G. (2007). Atatürk Dönemi ekonomi politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.
- ÖZKİRAZ, A. ve ARSLANEL, M. N. (2015). Türkiye’de 1945-1960 döneminde sivil toplum örgütlerinin varlığı meselesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 21-42.
- ÖZTÜRK, N. (2006). Ekonomide devletin değişen rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(1), 17-38.
- PARASIZ, İ. (1998). *Türkiye ekonomisi:1923’ten günümüze iktisat ve istikrar politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- PARLA, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PAYASLI, V. (2011). Çok partili hayata geçiş sürecinde devletçilik politikası üzerine bir değerlendirme (1939-1950). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 123-140.
- SAAD-FİLHO, A. (2002). *The value of Marx: political economy for contemporary capitalism*. London & New York: Routledge.
- SAĞLAM, D. (1981). Devletçilik ilkesinin gelişmesi ve günümüzdeki sonuçları. *Ekonomik Yaklaşım*, 2(4), 71-97.
- SERİN, N. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve sanayileşme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 101-125.
- SWANSON, J. (2007). The economy and its relation to politics: Robert Dahl, neoclassical economics and democracy. *Polity*, 29(2), 208-233.
- ŞAHİN, H. (2012). *Türkiye ekonomisi: tarihsel gelişimi-bugünkü durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- ŞANLISOY, S. (2020). Türkiye’de politik istikrarsızlık ile ekonomik büyüme ilişkisi: bir nedensellik analizi. *Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (92), 85-114.
- ŞENER, S. (2005). Türkiye ekonomisinde ikinci dönem liberal iktisat politikaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 139-146.
- TAKIM, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi*, 160, 154-176.
- TEKİN, Y. ve OKUTAN, M. Ç. (2019). *Türk siyasal hayatı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- TELATAR, F. (1998). The relations between macroeconomics and politics: The Political Business Cycles, *Ekonomik Yaklaşım*, 9(31), 37-60.
- TELATAR, F. (2001). Politik Devresel Dalgalanmalar Teorisi ışığında demokrasi-siyaset-ekonomi ilişkisi: Türkiye örneği. *İşletme, İktisat ve Finans Dergisi*, 16(187), 50-66.
- TEZEL, Y. S. (1986). *Cumhuriyet Döneminin iktisadi tarihi (1923-1950)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- TOKGÖZ, E. (2007). *Türkiye’nin iktisadi gelişme tarihi (1914-2007)*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- TUNCEL, G. (2005). Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının tarihsel gelişimi. Adnan Küçük, Selahaddin Bakan ve Ahmet Karadağ (Editörler), *21. yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde (s. 709-738). İstanbul: Aktüel Yayınları.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ [TBMM]. (1988). *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*. Ankara.
- ULUSOY, İ. (2017). Atatürk Dönemi iktisadi kalkınma modeli (1923-1938). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 111-124.
- UYSAL, B. (1984). Siyasal katılma ve katılma davranışı üzerinde ailelerin etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 17(4), 110-134.

- WETHERLY, P. (2000). Marxism, liberalism and state theory. Mark Cowling and Paul Reynolds (Eds.). *Marxism, the millennium and beyond* in (p. 146-160). London: Palgrave Macmillan.
- YALÇIN, E. S. (1998). Atatürk ilkeleri ve Atatürkçü çağdaş düşünce yapısı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14(41), 573-591.
- YURTOĞLU, N. (2014). *Demokrat Parti dönemi tarım politikaları ve siyasi, sosyal, ekonomik hayata tesirleri (1950-1960)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- ZÜRCHER, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. Yasemin Saner (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.